

MILOŠ JIRÁNEK

Zápas o moderní malbu /
The Struggle over Modern Painting
1875–1911

Malíř, literát, výtvarný kritik a teoretik **Miloš Jiránek** (1875–1911) patří k zakladatelským osobnostem českého moderního umění. Narodil se v roce 1875 v Lužici nad Vltavou, kde jeho otec provozoval parní mlýn a pekárnu na sušenky. V rozvětvené evangelické rodině byla silně zakořeněna vlastenecká tradice. Děda František Kratochvíl byl činným Sokolem a na jeho statku se při mléčevostském posvícení scházela česká vlastenecká elita. Důležitým celoživotním rádcem byl Jiránkovi jeho strýc Václav Kratochvíl – archivář dvorského a státního archivu ve Vídni.

Od září 1886 studoval Jiránek na Akademickém gymnáziu v Praze, kde bydlel v rodině spisovatele Jaroslava Vrchlického. Po zkrachování lužického mlýna v roce 1892 se Jiránkovi přestěhovali do Prahy. Po maturitě v roce 1894 se zapsal na Akademii výtvarných umění v Praze a současně na Filozofickou fakultu Univerzity Karlo-Ferdinandovy, kde studoval dějiny umění. Na akademii ho vyučoval Maxmilián Pirner a Vojtěch Hynais. K Jiránkovým spolužákům patřili malíři Arnošt Hofbauer a Karel Myslbek, kteří se stali jeho blízkými přáteli. V roce 1896 Jiránek vstoupil do Spolku výtvarných umělců Mánes, který se stal v Čechách klíčovou institucí při prosazování modernismu. Jiránek začal spolupracovat se spolkovým časopisem *Volné směry*.

První výsledky Jiránkova hledání moderního výtvarného výrazu představují obrazy z Obřívství. Kladl v nich důraz na autentické a pravdivé zachycení skutečnosti, což se mu stalo etickou zárukou tvorby. V dílech se projevil jak vliv Hynaisova školení, tak francouzských impresionistů. V první čtvrtině roku 1900 Jiránek předčasně ukončil studia na akademii, čímž předešel svému vyloučení. Poté odjel do Benátek, Terstu a koncem léta spolu s Arnoštem Hofbauerem do Paříže, kde probíhala světová výstava. Umělci navázali styk s kritikem Arsènem Alexandrem, grafiky Frédérikem Florianem a Henri Rivièreem a sochařem Augustem Rodinem, jemuž připravovali tematické dvojčíslo *Volných směrů*. Jiránek za tímto účelem vytvořil kresby Rodinových soch na jeho výstavě na Place de l'Alma.

Kolem roku 1900 Jiránek maloval náměty, čerpané ze života moderního města (kavárna Metropol, pražská periferie, fotbal). Rozvíjel v nich svůj tvůrčí přístup, postavený na optickém vnímání reality – na čisté zrakovosti. Z toho důvodu byl také Jiránek nejčastěji srovnáván s impresionisty, aniž by v malbě užíval ryzí impresionistickou techniku. Linie aktuálních moderních motivů vygradovala v roce 1903 obrazem *Sprchy v pražském Sokole*, který umělec považoval za jedno ze svých nejpodstatnějších děl. Jeho přijetí dobovou kritikou však bylo rozporuplné, a to pravděpodobně i proto, že bylo interpretováno homoeroticky.

Koupání (Hoch z Velké) / Bathing (Boy from Velká), 1902
olej, plátno / oil, canvas, 71,5 x 94,5 cm
Galerie výtvarného umění v Ostravě

Sprchy v pražském Sokole / The Showers at the Sokol in Prague, 1901–1905
olej, plátno / oil, canvas, 140 x 169 cm
Národní galerie v Praze

Podobizna snoubenky / Portrait of Fiancée, 1905–1906
olej, plátno / oil, canvas, 115,5 x 100 cm
Národní galerie v Praze

Tendence, naznačené *Čtenářkou*, Jiránek rozvíjel v obrazech *Fialová podobizna* a *Na písku*, v nichž kladl důraz na sumární pojetí a výraznější monumentalizování figury. Kromě jiného ho v tomto směřování podpořilo setkání s dílem Émila Antoina Bourdella během sochařovy výstavy a jeho pražského pobytu v březnu 1909. O měsíc později Jiránek vystoupil se svou přednáškou O českém malířství moderním, která byla jeho nejpodstatnějším teoretickým uchopením geneze českého modernismu. Jiránek vyšel z přesvědčení, že zatímco vývoj francouzského umění 19. století tvoří scelenou a logickou kontinuitu, české umění charakterizuje „neúplnost, umělecká neodpovědnost, nedomyšlená i neodpovídání“: na jedné straně jde o tvorbu osamělých individualit, na straně druhé o projevy opožděných vln a slabých ohlasů zahraničních proudů. Cílem Jiráňka, a to nejen v této přednášce, bylo na tyto výjimečné osobnosti a jejich přínos poukázat, neboť jsou to podle autora právě silné tvůrčí individuality, které určují umělecký vývoj. Ačkoli potřeba charakterizování kořenů českého moderního umění odkazovala k obrozeneckým snahám, přítomným v Jiráňka rodinném prostředí, měla jiný, aktuálnější cíl. Jiránek si uvědomoval, že nedostatek styku s evropským a zvláště francouzským výtvarnictvím vedl a vede k separatismu a nutnému zaostání za progresivním děním. Jelikož moderní život kolem roku 1900 v Čechách měl podle Jiráňka všechny atributy kulturního evropského života, jehož má být umění výrazem, usiloval tvůrce spolu se svou generací, aby se na tento proud napojil. Zdůraznil přitom, že nesmí jít o pouhé přejímání obsahu a idejí, ale tvůrčí metody, jež specifické uplatnění v domácích podmínkách obohatí evropské umění novými impulsy.

Na jaře 1910 připravil Jiránek svou první soubornou výstavu v Topičově salonu v Praze. Jeho záměrem bylo představit reprezentativní výběr z dosavadního díla, přičemž očekával, že bude veřejně doceněno. Většina reakcí však byla záporná. Kritik K. B. Mádl spatřoval cíle Jiránkovy tvorby v pouhé iluzivnosti, bez snahy o větší dekorativní kvalitu malby a syntetické pojetí obrazu. Právě takové úsilí však Jiránek v posledních letech vyvíjel a svědčí o tom jak série *Bílých studií*, tak varianty *Piskařů*, v nichž vedl dialog s nejnovějšími výtvarnými proudy. Umělcova syntéza vyvrcholila dvoportrétem *U stolu*, na němž začal Jiránek pracovat při prázdninovém pobytu v Nových Dvorech. Obraz byl budován kompaktní barvou, zjednodušenými tvary a pevnou formou. Dokládá, že Jiránkova vize moderního malířství byla založena optimisticky, aniž by umělec tušil svůj budoucí osud. Na sklonku podzimu 1910 se nervově zhroutil.

Na jaře 1911 Jiránek absolvoval zotavovací pobyt v Mentoně na francouzském pobřeží Středomořího moře. Po příjezdu do Prahy se Jiránkův zdravotní stav opět zhoršoval. Umělec pracoval na svém posledním obraze *Folmanka*. V srpnu ho bratr Ladislav převezl do nervového sanatoria ve Velešlavíně u Prahy, kde 2. listopadu 1911 zemřel na tuberkulózní zánět mozku a blan.

Tomáš Winter

Zahrada (Jelení příkop) / Garden (Jelení Moat), 1908–1910
olej, plátno / oil, canvas, 94 x 70 cm
Moravská galerie v Brně

Velké pastorále / Great Pastoral, 1906–1907
olej, plátno / oil, canvas, 87 x 114 cm
Galerie výtvarného umění v Ostravě

Painter, writer, art critic and theoretician **Miloš Jiránek** was one of Czech modern art's founding figures. Born in 1875 in Lužec nad Vltavou, his father ran a steam mill and a biscuit bakery. A strong nationalist tradition was deeply rooted in their extended Protestant family. His grandfather, František Kratochvíl, was an active member of the Sokol youth sport movement and the Czech nationalist elite would gather at his estate during the Mlčechvosty village feast.

In September 1886, Jiránek began his studies at the Academic Gymnasium in Prague, where he lived with writer Jaroslav Vrchlický. The Jiránek's moved to Prague after the Lužec mill went bankrupt in 1892. Following his secondary school graduation in 1894, he enrolled in both the Academy of Fine Arts in Prague as well as in the Faculty of Arts of Charles-Ferdinand University where he studied art history. Maxmilián Pirner and Vojtěch Hynais were his teachers at the Academy. Among Jiránek's fellow students were the painters Arnošt Hofbauer and Karel Myslbek, who became his close friends. In 1896, Jiránek joined the SVU Mánes (Union of Fine Artists Mánes) that would become in the Bohemian Lands an important institution in the assertion of modernism. Jiránek began working on the union's magazine *Volné směry* (Free Directions).

The first results of Jiránek's search for a modern artistic expression are evident in his paintings from the town of Obříství. Here we see an emphasis on an authentic and true rendering of reality, which was for him an artwork's ethical guarantee. Also apparent in his works are the influences of Hynais's instruction and that of the French impressionists. In the first quarter of 1900, Jiránek prematurely ended his studies at the Academy before being expelled. He then travelled to Venice, Terst and, at the end of the year with Arnošt Hofbauer, to Paris where the World's Fair was taking place. The artists established contact with the critic Arsène Alexandre, graphic designers Frédéric Florian and Henri Rivière and sculptor August Rodin; they were preparing a double issue of *Volné směry* on Rodin's work. This is the reason that Jiránek made drawings of Rodin's sculptures at the latter's exhibition at Place de l'Alma.

Around the year 1900, Jiránek was painting subjects taken from modern city life (the Metropol Cafe, the Prague periphery, football). He developed in them his artistic approach based on the optical perception of reality – on pure visuality. This was why Jiránek was also most frequently compared to impressionists, despite not using purely impressionist technique in painting. The line of current modern motifs escalated in 1903 in the painting *The Showers at the Sokol in Prague*, which the artist considered to be one of his most essential works. The critical reception at the time was, however, decidedly mixed. This was most likely because it was interpreted in a homo-erotic light.

Čtenářka / Lady Reader, 1908
olej, plátno / oil, canvas, 135,5 x 110 cm
Národní galerie v Praze

Folklore themes were also found in Jiránek's work; these were linked to his enchantment with Moravian Slovakia that he first visited as a member of a delegation accompanying August Rodin. He stayed in Velká and Nové Lhotky where he painted the local landscape and people in a style similar to that of Joža Uprka. Yet Jiránek's initial ideas on finding an authentic, pure approach to life and the harmonic relation of man with nature gradually dissipated.

In 1903, the artist visited Slovakia for the first time. He would regularly travel there over the next three years, especially to Myjava and Detva. In addition to painting and drawing, he also took photographs here. As with the drawings, the photographs were to serve the rendering of the bandit cycle, celebrating man's freedom and his ties to nature and the universe. He originally thought of this as a series of paintings, but later wanted to make it in the form of an album of graphic works accompanied by his own writings. It was, however, never completed.

Jiránek's acquaintance with Antonína Zedníková, who would become the artist's wife, would strongly influence his work starting in 1905. His earliest portrait of her shows the typical approach that Jiránek applied. Although the painting, depicting Antonína still as his fiancée sitting on a chair in a black dress and influenced by James McNeill Whistler, is an individual portrait, it also features more general symbolic content. This is also apparent in the paintings *Great Pastoral* and *At the Border*, dealing with the Art Nouveau theme of a problematic harmonic relationship between woman and nature based on a balancing of symbolic, sensory and decorative components of a painting.

Bílá studie III / White Study III, 1910
olej, plátno / oil, canvas, 99 x 80,5 cm
soukromá sbírka / private collection

In 1908, Jiránek's attention shifted to the interior setting. Besides the *Balconies* series of paintings with a human figure as the mediator between sun-lit nature and the darkened interior of the room, he created the *Lady Reader* painting, marking the first more distinct step toward an artistic synthesis in the sense of replacing the volatile mood with a more enduring state and with an accent on the basic, structural essence of the subject. Jiránek also developed an impressionistic-type landscape painting depicting the surroundings of the Jelení moat around Prague Castle. Jiránek developed trends that had been evident in the painting *Lady Reader* in the painting *Violet Portrait* and *On the Sand*, in which he placed an emphasis on overall concept and a more distinct monumentalising of the figure.

A month later Jiránek gave his lecture *On Modern Czech Painting* that proved to be his most substantial theoretical understanding of the genesis of Czech modernism. Jiránek started from the conviction that, while the development of French 19th-century art forms an integrated and logical continuity, Czech art is characterised by "incompleteness, artistic irresponsibility, unfinished ideas and non-response": on the one hand, it was the work of isolated individuals; on the other hand, it consisted of displays of late waves and weak echoes of foreign trends. Jiránek's objective – and not only in his lecture – was to draw attention to these exceptional individuals and their contribution. In Jiránek's eyes, these were the strong creative individuals who determined the direction of art. Even though the need to characterise the roots of modern Czech art referred to revivalist attempts present in Jiránek's family setting, it had another, more urgent goal. Jiránek realised that the lack of contact with European, and especially French art led and would lead to separatism and a necessary lagging behind of progressive events. Since, according to Jiránek, modern life around the year 1900 in the Bohemian Lands had all the attributes of cultured

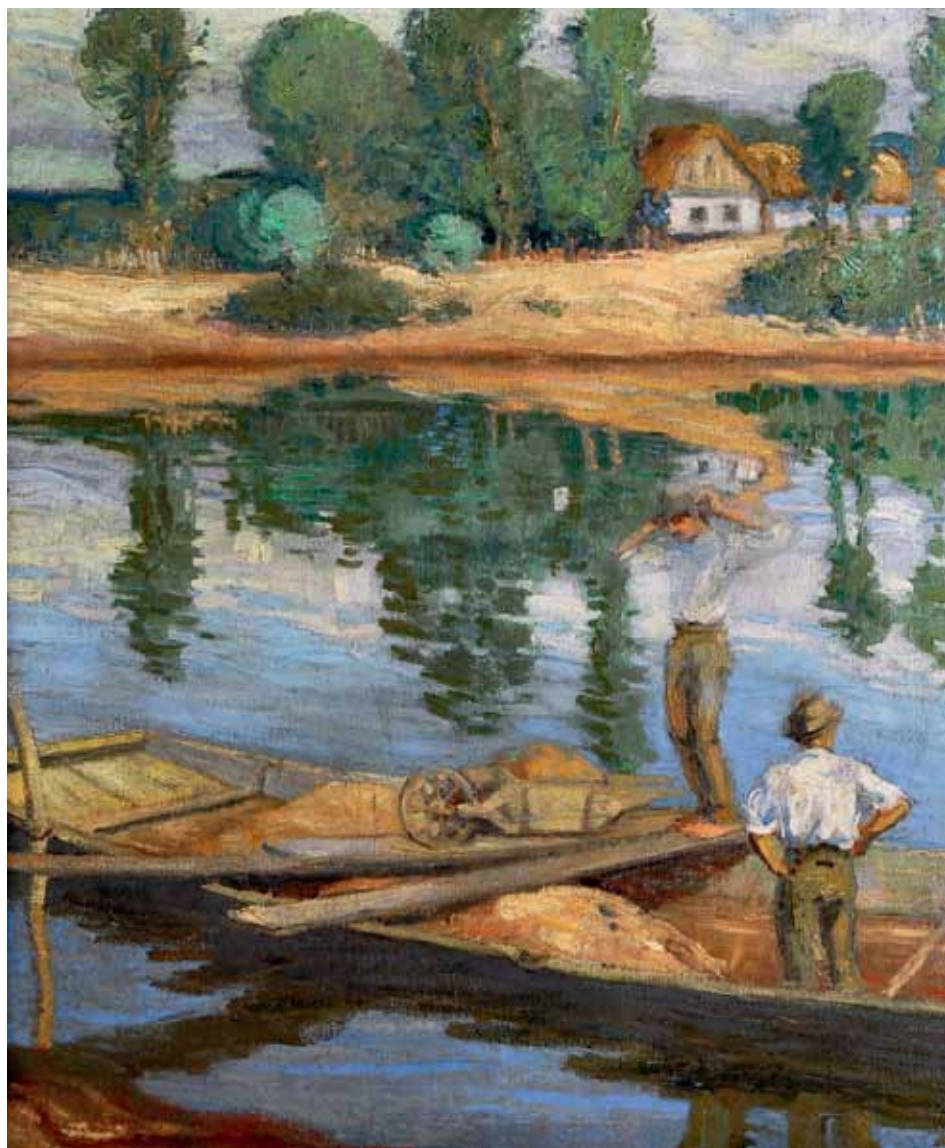
European life, of which art should be an expression, the artist, along with his generation, strove to be connected to this current. At the same time, he emphasised that this must not be the acquisition of content and ideas, but of creative methods whose specific application in the conditions in the Bohemian Lands would provide European art with new impulses.

In spring 1910, Jiránek prepared his first collected exhibition at the Topičův parlour in Prague. His plan was to present a representative selection from his work to date and expected it to be fully appreciated by the public. Yet most of the reactions were negative. The critic K. B. Mádl considered the objectives of Jiránek's work to be mere illusionism, void of an attempt at the painting's greater decorative quality and synthetic concept. Jiránek had in fact been making such endeavours in recent years and this is attested to by his *White Studies* and *Sandboys* series, in which he conducted a dialogue with the latest artistic trends. The artist's synthesis culminated with the dual portrait *At the Table*. The picture was made using a compact colour scheme, simplified shapes and a fixed form. It is proof that Jiránek's vision of modern painting was established optimistically without the artist suspecting the fate that awaited him. He suffered a nervous breakdown in late autumn of 1910.

Jiránek convalesced in Menton on the French Riviera in spring of the following year. After returning to Prague, his health once again deteriorated. The artists worked on his final painting *Folimanka*. In August, his brother Ladislav took him to a sanatorium. Miloš Jiránek died on 2 November 1911 of tuberculous meningitis.

Tomáš Winter

Písaři / Sandboys, 1910
olej, plátno / oil, canvas, 115 x 98 cm
Moravská galerie v Brně

Miloš Jiránek: Zápas o moderní malbu 1875–1911

Velká galerie 5. 4. – 17. 6. 2012

Kurátor: Tomáš Winter

Vernisáž: 4. 4. 2012, 17.00

Otevírací doba:

út–ne, 10.00–12.00, 12.30–17.00

K výstavě vychází stejnojmenná monografie, kterou vydává GAVU Cheb a nakladatelství Arbor vitae. Její vydání podpořilo Ministerstvo kultury ČR a město Cheb. Odborná spolupráce: Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

Souběžné výstavy

Jan Preisler: Žena a jezdec u jezera

Opus Magnum, 5. 4. – 17. 6. 2012

Juraj Horváth

Muzeum Café, Galerie pod baobabem, 5. 4. – 17. 6. 2012

Alena Anderlová – Haligali

Malá galerie, 22. 3. – 6. 5. 2012

Ondřej Maleček

Malá galerie, 17. 5. – 23. 6. 2012

Galerie výtvarného umění v Chebu
příspěvková organizace Karlovarského kraje
náměstí Krále Jiřího z Poděbrad 16, 350 02 Cheb
T: +420 354 422 450, F: +420 354 422 163
info@gavu.cz, www.gavu.cz

V roce 2012 vydala Galerie výtvarného umění v Chebu. Text Tomáš Winter, překlad Daniel Morgan, typografie Helena Šantavá, tisk Dragon Press, s. r. o., náklad 1000 ks.

